FUNDAMENTELE CREȘTINE ȘI DEMOCRATE ALE UNIUNII EUROPENE

Autor: Robert Gabriel Ciobanu | 2 noiembrie 2021

Tema creștin-democrației prezintă interes din cel puțin două motive. Primul motiv, să-i zicem pragmatic, este acela că Uniunea Europeană a fost încă de la începuturile sale un proiect politic supranațional de inspirație creștin-democrată, iar partidele afiliate grupului creștin-democrat sunt și astăzi majoritare în Parlamentul European. Astfel, cunoașterea creștin-democrației face parte dintr-un cadru mai general care se cere înțeles pentru a înțelege mai departe proiectul european și istoria postbelică europeană. Al doilea motiv, să-i spunem teoretic, se referă la importanța filozofică, teologică și, prin implicație, politică a relației dintre creștinism și democrație și a modului în care Biserica Catolică, dar și bisericile orientale, acceptă și justifică normativ democrația, pe de o parte, sau ridică obiecții cu privire la natura și implicațiile sale, pe de altă parte.

În funcție de motivul care ne preocupă, se pot deriva două strategii diferite pentru a discuta tema creștin-democrației. Prima strategie, care corespunde motivului pragmatic, pornește de la realitățile politice concrete, de la desfășurarea istorică a evenimentelor care au condus la apariția partidelor creștin-democrate și a proiectului european, aspectele doctrinare și filozofice fiind discutate mai degrabă prin implicație și conjunctural, mai precis din necesitatea de a clarifica anumite decizii și strategii politice adoptate la un moment dat în această evoluție. Aceasta este abordarea istoricilor și a politologilor, o abordare care pornește de jos în sus, de la fapte la doctrină. A doua strategie, pe de altă parte, are ca punct de plecare problemele filozofice și teologice care apar ca urmare a întâlnirii dintre creștinism și democrație și încearcă să precizeze analitic natura și implicațiile logice și acționale ale acestei relații, scopul acestei abordări fiind acela de a pune în lumină o posibilă structură de argumente care fie legitimează democrația, fie ridică semne de întrebare cu privire la ea. Odată precizate aceste argumente filozofice, se poate urmări operaționalizarea lor în diferitele programe politice și doctrinare ale partidelor creștin-democrate.

Interesul meu în acest eseu este mai degrabă filozofic decât politic, astfel că strategia pe care am ales-o este aceea de a prezenta analitic cele trei poziții posibile din punct de

vedere logic pe care o biserică creștină, occidentală sau orientală – aspectele dogmatice și culturale sunt mai puțin importante în acest context – le poate adopta în raport cu democrația. Să precizăm că cele trei poziții posibile din punct de vedere logic au fost adoptate de Biserica Catolică, în diferite momente, în ultimii două sute de ani.

Înainte de toate, se cer câteva lămuriri pentru a clarifica, chiar și superficial, ce fel de lucru este acela numit în general „democrație". Este democrația pur și simplu o regulă de luare a deciziilor colective, care, pentru a fi funcțională, o serie de condiții de existență trebuie îndeplinite simultan, printre care alegeri libere regulate, pluripartidism, un cadru juridic stabil care asigură și protejează libertatea de gândire și libertatea cuvântului, noninterferența statului în sfera privată a cetățenilor etc.? Cu alte cuvinte, înțelegem democrația ca pe o modalitate de a lua acele decizii care ne privesc pe toți – desigur, în grade diferite, în funcție de problema asupra căreia trebuie să decidem – iar *constituția liberală* și *domnia legii* drept condiții necesare ale democrației? Să numim această manieră de a înțelege democrația *instrumentală* sau *procedurală*.

Mai există însă și o altă înțelegere a democrației, mai apropiată, cred eu, de sensul dat de Jacques Maritain, în centrul căreia se află demnitatea persoanei și drepturile omului. Democrația este, în această interpretare, mai mult decât un regim politic, cu anumite proprietăți și condiții de existență, care ocupă un loc oarecare într-o taxonomie a regimurilor politice. Este un *mod de a te raporta la lume* și persoana umană, din care decurge o formă de organizare a statului în care participarea *persoanei umane* la deciziile colective este în același timp un drept și o obligație morală. În această înțelegere a democrației, există o continuitate ontologică între persoană și cetate, în sensul în care oamenii nu pot trăi în afara societății, iar autoritatea politică este expresia naturală a acestei condiții sociale a persoanei. Democrația înțeleasă astfel este expresia acelei *revoluții a minții* declanșate acum două mii de ani la Ierusalim, care a condus la transformarea modului în care omul este gândit. Omul nu mai este doar o bucată de carne, supusă legilor biologiei, ci o ființă care, creată după chipul lui Dumnezeu, are valoare supremă în Cosmos. Demnitatea sa este punctul de plecare al ordinii politice și prezervarea ei scopul statului. Democrația, înțeleasă ca un regim politic care încorporează într-o legislație pozitivă drepturile omului derivate din legea naturală, este o condiție necesară pentru ca persoana umană să-și fructifice demnitatea.

Sunt cele două modalități de a înțelege democrația incompatibile? Sunt echivalente? În opinia mea, sunt subordonate, în sensul în care democrația înțeleasă *procedural* este într-o relație logică de incluziune cu democrația înțeleasă ca un *mod de a te raporta la persoana umană*. Dacă prima înțelegere este una tehnică și instrumentală, preferința pentru ea derivând dintr-un calcul de utilitate, a doua înțelegere a democrației este mai generală, incluzând în ea o interpretare teologică și morală a persoanei umane și a statului, valoarea ei derivând nu dintr-un calcul de utilitate, ci din postularea demnității persoanei și a drepturilor omului.

Așa cum menționam mai sus, există trei poziții posibile în relația dintre creștinism și democrație sau, mai precis, dintre o biserică creștină și democrație. Regimul democratic poate fi considerat în dezacord total sau parțial cu învățătura dogmatică și morală creștină și astfel respins pe un temei teologic. Pe de altă parte, câmpul bisericii și câmpul politicii pot fi separate ontologic, astfel ca sfera creștinismului să nu interfereze cu sfera de acțiune politică, rolul Bisericii în acest caz fiind acela de a se adapta realității istorice și de a conviețui prudent cu Cezarul. În fine, a treia poziție afirmă că democrația este nu doar un regim politic superior sau preferabil celorlalte, ci însăși expresia politică a Revelației.

Din punct de vedere istoric, respingerea democrației de către Biserica Catolică a urmat evenimentelor cumplite care au avut loc în timpul Revoluției Franceze. Traumele pe care acțiunile genocidare ale lui Robespierre și ale urmașilor săi le-au produs Franței și catolicismului francez au declanșat o reacție virulentă la adresa democrației din partea papalității. Enciclicele papilor Grigore al XVI-lea și Pius al IX-lea au definit poziția Bisericii Catolice față de noul regim democratic și liberal care se instaura treptat datorită revoluțiilor Americană și Franceză.

Aceste precizări de natură istorică ne ajută să creionăm mental o hartă cronologică în care să plasăm pozițiile teoretice amintite. Însă cronologia și motivațiile istorice sunt în bună măsură secundare argumentelor propriu-zise care odată formulate, capătă o existență independentă de cea a persoanelor care le-au formulat și a contextelor în care au fost formulate. În plus, dincolo de planul realității date, există un plan al realității posibile, unde putem explora diferite combinații ale unor idei care nu au fost încă formulate până la capăt. Acest demers, din punctul meu de vedere, nu este pur algoritmic, nu derivăm mecanic idei încă neformulate din presupoziții stabilite, altfel toate problemele filozofiei vor fi rezolvate atunci când vom dispune de o mașină cu suficientă putere de calcul pentru a deriva dintr-o mulțime dată de propoziții toate implicațiile logic necesare. Derivarea unor propoziții din altele în limbaj natural este mult mai dificilă decât deducția într-un limbaj logic sau matematic din cauza ambiguității inerente limbii naturale, o ambiguitate care este dată în egală măsură de polisemia termenilor și de semnificațiile multiple pe care le poate lua o expresie propozițională într-un context semantic. Aproape fiecare nouă propoziție generează o nouă ambiguitate care trebuie precizată ulterior, atât la nivelul limbajului, cât și la nivelul structurii logice a argumentului.

Această primă poziție a Bisericii Catolice față de democrație se folosește de argumentul potrivit căruia în Cosmos există o ierarhie naturală care reflectă ierarhia transcendentă, astfel că idealul de organizare politică trebuie să fie unul ierarhic, copiat după modelul pe care Natura ni-l pune la dispoziție în toate înfățișările sale. Cum lumea aceasta trecătoare este creată după modelul lumii veșnice, iar în lumea veșnică există un singur Dumnezeu care nu își împarte autoritatea cu nimeni, astfel și suveranul lumii acesteia

trebuie să fie unu. Guvernarea lumii acesteia este legitimă atât timp cât suveranul este supus Bisericii, adică este recunoscut de Biserică și se află în acord cu învățătura sa dogmatică și morală. Mai mult, fiecare persoană are un loc al ei în structura socială și, pentru a dobândi mântuirea, toate persoanele trebuie să asculte de Biserică și de învățăturile ei. Rolul Bisericii în lume este acela de a veghea ca sufletele oamenilor să fie salvate, iar modul în care Biserica se achită de această sarcină este îndepărtarea din calea oamenilor a prilejului de a păcătui.

După cum se poate observa, argumentul împotriva democrației se întemeiază pe o perspectivă metafizică și cosmologică străină concepției noastre asupra Cosmosului. Regimul democratic, în această interpretare, distruge ierarhia naturală a ființelor umane și, odată cu ea, ordinea socială. Mai mult, prin libertatea cuvântului, democrația dă oamenilor prilejul să se îndepărteze de la învățătura adevărată, iar prin libertatea conștiinței, îi aruncă în brațele ereziei. Democrația omogenizează societatea, iar prin separarea Bisericii de Stat valorile creștinismului sunt extirpate din țesătura socială. Acest fapt va conduce mai devreme sau mai târziu la haos și relativism. În locul regimului democratic este preferată monarhia, cu structurile sale de autoritate rigide, cu conștiința datoriei cultivate în rândul supușilor regelui și cu autoritatea morală și religioasă a Bisericii.

A doua poziție posibilă a bisericii față de regimul democratic este aceea potrivit căreia există o diferență fundamentală între Cetatea Omului și Cetatea lui Dumnezeu sau între sfera de acțiune a autorității politice și sfera de acțiune a bisericii. Cetatea lui Dumnezeu este veșnică, iar biserica este chemată să îi servească acesteia, pe când Cetatea Omului se află într-o continuă transformare. Poziția aceasta se întemeiază pe cuvintele pe care Hristos le-a adresat ucenicilor săi: „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu cele ale lui Dumnezeu”. Teoria celor două cetăți a fost formulată pentru prima dată de Fericitul Augustin și a fost dezvoltată mai târziu în mai multe forme de alți gânditori creștini, printre care Martin Luther este cel mai important. Biserica reprezintă pe pământ Cetatea lui Dumnezeu, care are regulile sale, prescripțiile sale morale și teologice, precum și propria organizare. Ruptura dintre cele două cetăți este ontologică, cu toate că biserica trăiește în istorie și, prin urmare, este parte din Cetatea Omului. Astfel, biserica trebuie să conviețuiască prudent cu regimul politic, oricare ar fi acesta, urmându-și propriile interese, care nu sunt altele decât mântuirea sufletelor credincioșilor. Desigur, aceasta este doar o simplificare analitică, care surprinde însă logica generală a acestei poziții. Putem numi această poziție drept poziția de noninterferență între Cetatea Cezarului și Cetatea lui Dumnezeu.

Problema apare când între cerințele autorității politice și prescripțiile credinței intervine un conflict. Când, de pildă, creștinilor li se cere să aducă ofrande împăratului pentru a-și manifesta supunerea, cum a fost cazul primelor generații de martiri. Într-un sistem politic în care nu există posibilitatea ca cele două cetăți să fie separate, strategia

conviețuirii dintre biserică și autoritatea politică nu este posibilă, altfel decât cu o serie de costuri incomensurabile – cazul bisericilor ortodoxe din lagărul sovietic.

Democrația liberală, conform acestei strategii a conviețuirii, este un regim politic ca oricare altul, poate mai bun sub anumite aspecte decât cele precedente, dar rămâne în esență o formă de guvernare trecătoare, nici prima, nici ultima în istorie. Pe de altă parte, biserica va fi aici și peste o sută sau o mie de ani, ca o instituție oficială sau persecutată. Astfel, datoria bisericii este de a avea o relație prudentă sau neutră în raport cu actuala formă de guvernare, păstrând în minte că misiunea ei este de a servi Cetății lui Dumnezeu, respectându-și însă datoriile față de Cezar.

A treia poziție pe care o biserică, occidentală sau orientală, o poate adopta față de democrație este cea îmbrățișată oficial de Biserica Catolică la Conciliul Vatican II. Potrivit acestei poziții, democrația este expresia politică a valorilor și învățăturilor morale creștine, în centrul cărora se află persoana umană, creată după chipul lui Dumnezeu. Doar un regim politic care apără drepturile omului și demnitatea persoanei poate fi compatibil cu mesajul hristic, doar într-un regim în care persoanele sunt tratate egal, fără discriminare pe baza poziției sociale sau rasei, valorile care transpar din Evanghelii capătă conținut în planul ordinii politice. La această înțelegere a democrației a contribuit în bună măsură Jacques Maritain.

Poziția aceasta nu doar că face compatibil creștinismul cu democrația, ba mai mult, înțelege democrația ca rezultatul firesc al mesajului evanghelic. Democrația este, așa cum spuneam și mai devreme, mai mult decât un regim politic, este mai degrabă expresia *umanismului teocentric*, adică a acelui mod de a privi omul prin lentila valorilor credinței creștine. Libertatea persoanei umane este parte a demnității sale, pe care omul o poate folosi pentru a-și împlini potențialitățile sau pentru a decădea în cea mai schimonosită formă a sa.

Din această a treia poziție derivă partidele creștin-democrate, aceasta este structura mai adâncă a argumentelor în favoarea economiei *sociale* de piață, a protecției muncitorilor, a tratamentului egal, a accesului universal la servicii medicale etc. Piața, în accepțiunea creștin-democrației, nu este locul în care indivizi atomizați concurează pentru a-și satisface dorința de profit, ci mecanismul prin intermediul căruia persoanele își asigură existența și contribuie la întărirea familiilor și comunităților. De aceea, piața nu poate funcționa în absența unui cadru juridic și a unui cadru moral. Cadrul moral, în accepțiunea creștin-democrației, derivă din învățăturile morale creștine și subzistă atâta vreme cât aceste învățături sunt prezente în societate.

Statul asistențialist modern, cu tendințele sale centraliste și expansioniste, piața liberă care conduce la atomizare socială și relativismul adus de revoluțiile contraculturale sunt principalii adversari ai creștin-democrației. Tot mai multe partide creștin-democrate par să-și abandoneze crezul inițial și să adopte o poziție doctrinară străină sau chiar opusă

principiilor și intențiilor părinților fondatori ai proiectului european. Revigorarea creștin-democrației va fi posibilă numai prin redescoperirea unor gânditori ca Jacques Maritain sau Wilhelm Ropke și a unor oameni de stat ca Robert Schuman, Konrad Adenauer sau Alcide de Gasperi, care au contribuit prin activitatea lor intelectuală și politică la transpunerea în practica politică a acelor învățături morale creștine ce au dat viață Europei și civilizației occidentale. Pe de altă parte, în spațiul românesc, relația dintre Biserica Ortodoxă Română și democrație este în continuare vag precizată. O sarcină importantă a noilor generații de intelectuali creștin-democrați și teologi deschiși dialogului cu filozofia politică este, din punctul meu de vedere, aceea de a împăca tradiția morală creștin ortodoxă cu democrația înțeleasă ca un mod de a te raporta la persoana umană. Însă pentru ca această poziționare – în egală măsură filozofică, teologică și politică – să fie posibilă, este nevoie ca proiectul creștin-democrat să fie regândit în lumina provocărilor contemporane. Doar viitorul ne va demonstra cum va fi executat acest proiect ambițios de regândire a relației dintre creștinism și democrație.

Fotografie de Peter Bouserath; Sursa: Wikimedia Commons